

MUHAMMED İKBAL VE “KÖLELERİN NAMAZI”

FAHRİ SARRAFOĞLU

Değerli okurlarım, hani derler ya kitabın ortasından başlamak diye; bu sefer izninizle efendim, bendeniz kitabın ortasından başlamak istiyorum. Hem de sizlerin çok değerli olan zamanınızı da almamış olurum. **Muhammed İkbâl'in “Kölelerin Namazı”** başlıklı dikkat çekici bir şiiri vardır. Bu şiirin yazılışına ilham veren olay, 1935 yılında *Türk Kızılay heyetinin Pakistan'ın Lahor şehrine yaptığı ziyaret* sırasında yaşanmıştır.

Türk delegasyonu, ziyaretleri esnasında birlikte namaz kılmak üzere bir camiye gider. Namazı kıldırın imam, namazı alışılmadık derecede uzun tutar. Namazdan sonra delegasyon başkanı, bu durumun sebebini **Muhammed İkbâl'e** sorar. İkbâl'in şiir ile verdiği cevap oldukça manidardır.

İman mücahidi Türk, namazdan sonra bana sordu:

İmamlarınız ibadette niçin bu kadar ağır?

Hür iman bekçisi, kölenin namazını anlayamamıştı.

Hür insanların yapacak daha birçok işi vardır.

İbadetten başka bir şeyi olmayan köle ise ne yapacaktı?

Değerli dostlar, İkbâl'in eleştirdiği “köle”, fiziksel anlamda esir olan biri değildir. Burada kastedilen; pasif, taklitçi, düşünmeyen, ibadeti yalnızca uzun ritüeller ve şekilsel gösteriş olarak algılayan kişidir. Bu anlayışta namaz; insanı hayata hazırlayan bir bilinç hâli değil, eylemden kaçışın ve gerçek dünya sorumluluklarından uzaklaşmanın bir aracı hâline gelir.

Kur'an-ı Kerim'de iki sûre vardır ki benim hep gözümün önünde ve hayat

düsturumdur. Nedir o? *Müezmil ve Müddesir sûreleri*. Neden bu iki sûre önemli dersiniz, her iki sûrede de **Hz. Peygamber'e (s.a.v.)** hayatın içinde aktif olarak yer alması, adeta vardiyada olması gerektiği emredilir. Dolayısıyla bizlere de aynı şekilde tembellik değil, aktif bir biçimde hayatın içinde olmamız gerektiği bildirilir.

Peki, **İkbâl'in** yıllar önce kastettiği kişiler için ibadet, özgürleşmenin ve dirilişin yolu değil; tembelliği, korkuyu ve ataleti meşrulaştıran bir sığınaktır. *İkbâl'e göre köle ruhlu insan, ibadeti dünyayı değiştirmek için değil, dünyadan kaçmak için kullanır. Buna karşılık hür insanın ibadeti, onu düşünmeye, üretmeye ve harekete geçmeye sevk eder. Hür insan namazını kılar; ardından dünyada adalet, ilim, emek ve sorumluluk için çalışır. Namaz onun için pasif bir bekleme değil, aktif bir hazırlık, bir diriliş çağrısıdır.*

Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) bu hakikati şu hadis-i şerifiyle ifade etmiştir. **“İnsanların en hayırlısı, insanlara faydalı olandır.** Kur'an-ı Kerim'de ise bu anlayış, emek ve sorumluluk bilinciyle şu şekilde temellendirilir: **“İnsan için ancak çalışmasının karşılığı vardır.”** (Necm Sûresi, 39. ayet) Kısaca, **“Namazımız bizi harekete geçirmeli”;** eğer harekete geçirmiyor, düşünmeye sevk etmiyorsa; sadece birtakım hareketler ve ezberlenmiş sözlerden ibaretse, bu **“Kölelerin Namazı”dır.** Hür Müslüman'ın namazı ise onu dünyada adaletin, ilmin ve direnişin neferi yapar.

Muhammed İkbâl

Bu satırların yazarı, yıllar önce İstanbul'da benzer bir durum yaşadı; onu sizlere aktarmak istiyorum. Uluslararası MÜSİAD

Fuarı'nda, iki yılda bir düzenlenen ve pek çok İslam ülkesinden katılımcının olduğu büyük bir organizasyonda, en önemli etkinliklerden biri fuar alanında kılınan cuma namazıydı. Cuma namazına *Afrika, Avrupa, Balkanlar ve Orta Asya'dan gelen Müslümanlar katılıyor*, adeta küçük bir hac kalabalığı oluşuyordu.

Bir cuma günü, dönemin tanınmış bir hocası hutbeyi önce Arapça, sonra İngilizce ve ardından Türkçe okudu. Bu hutbeler toplamda bir buçuk saat sürdü. Hutbenin bu denli uzatılması, fuar gibi önemli bir ortamda ve binlerce kişinin katılımıyla düzenlenen cemaatin namazı terk etmesine neden oldu. Sonuçta, geniş bir cemaatin toplanması beklenirken yalnızca üç saf insan namazı tamamlayabildi. Düşünün; iki yıldır bu anı bekliyorsunuz, cami için ayrılmış olan bölüm tıklım tıklım dolu fakat uzayan hutbe yüzünden camide neredeyse kimse kalmıyor.

Tekrar İkbâl ve kölelik konusuna dönecek olursak, **Prof. Dr. Mehmet S. Aydın'ın İslâm Felsefesi Yazıları** adlı eserinde Muhammed İkbâl'in din-hayat ilişkisine bakışı ele alınır. Özellikle "*Kölelerin Namazı*" başlığı altında verilen bölüm, İkbâl'in pasif ve hayattan kopuk bir dindarlık anlayışına yönelttiği eleştiriyi son derece çarpıcı biçimde özetler. Mehmet S. Aydın'a göre İkbâl ; *ibadeti hayattan kaçışın bahanesi hâline getiren anlayışı sert*

biçimde eleştirir. Ona göre gerçek iman: dünyadan el çekmek değil, dünyayı dönüştürmeye yönelik aktif bir bilinçtir. Bu çerçevede İkbâl'in Bal-ı Cebrâil (Cebrail'in Kanadı) adlı eserinde yer alan "Kölelerin Namazı" şiiri örnek olarak verilir.

İkbâl'e göre irade hürriyeti:

1. Yaratıcı Benlik (Ego) ve Özgürlük

İkbâl'in felsefesinde "*ben*" (ego), dinamik ve harekete geçiren bir güçtür. İrade özgürlüğü, benliğin kendini gerçekleştirmesi ve sürekli bir eylem içinde olması demektir.

2. Faaliyet ve Direnç

İkbâl'e göre özgürlük, pasif bir hâl değil; dirençle ve mücadeleyle şekillenen aktif bir süreçtir. İnsan, engelleri aşarak kendi potansiyelini ortaya çıkarır.

3. Dinamik Tevhid Anlayışı

İkbâl'in Allah-âlem ilişkisi sürekli bir yaratma ve değişim üzerine kuruludur. İnsan iradesi de bu dinamizmin bir parçasıdır.

4. Mevlânâ'dan Etkilenme

İkbâl, Mevlânâ'nın irade ve aşk vurgusundan derinden etkilenmiştir. Ancak bu etkiyi modern bir felsefi ve toplumsal canlanma projesine dönüştürür. Mevlânâ'daki "*aşk*", İkbâl "*yaratıcı eylem*" ile birleştirir.

Muhammed İkbâl'in "Kölelerin Namazı"

eleştirisi, yalnızca bir şiir ya da tarihsel bir anekdot değildir; İkbâl'in karşı çıktığı şey ibadet değil, ibadetin hayattan koparılmasıdır. *Namaz, insanı dünyadan uzaklaştıran bir sığınak değil; dünyayı daha adil, daha ahlaklı ve daha yaşanır kılmak için ayağa kaldıran bir bilinç hâlidir.*